

РОЗДІЛ II

Економічна та соціальна географія

УДК 911.3:331.101.262(477.82)

Юрій Барський,
Анастасія Сліпчук

Оцінка взаємозв'язків між трудовим потенціалом та соціально-економічною ситуацією у Волинській області

Трудовий потенціал розглядається як інтегральна динамічна система, яка охоплює демографічну, економічну та соціальну підсистеми, об'єднані спільністю трудової діяльності. Досліджено основні положення та виявлено взаємодію й прямий взаємозв'язок між необхідністю формування трудового потенціалу в частині його реалізації задля соціально-економічного розвитку Волинської області. Основним завданням дослідження є розкриття взаємозв'язків між трудовим потенціалом і рівнем соціального економічного розвитку Волинської області та визначення головних напрямів оцінки трудового потенціалу окремих адміністративно-територіальних одиниць та інтегрального коефіцієнту трудового потенціалу.

Ключові слова: трудовий потенціал, інтегральний коефіцієнт, соціально-економічний розвиток.

Постановка наукової проблеми та її значення. Населення завжди вважалося найціннішим ресурсом території. Процес розвитку та функціонування трудового потенціалу Волинської області характеризується руйнівними тенденціями. Тому збереження й розвиток трудового потенціалу, як ніколи актуальні нині при реалізації інноваційної стратегії розвитку та є стратегічним завданням забезпечення стійкого розвитку Волинської області й України. Усі проблеми соціально-економічного розвитку Волинської області тісно пов'язані між собою. Для їх подолання необхідна комплексна оцінка трудового потенціалу (ТП) Волинської області, яка зараз відсутня. Саме тому тему дослідження ми вважаємо актуальною й такою, що потребує подальших досліджень.

Аналіз публікацій по темі дослідження. Дослідженням трудового потенціалу у нашій країні займаються переважно економісти. Аналіз трудового потенціалу Харківської області з позицій суспільної географії зробила Ю. Заволока [2, с. 19]. Окремі аспекти трудового потенціалу Волинської області вивчали такі науковці, як Ю. Барський, Г. Войтенко, М. Долішній, Ю. Пасевич, В. Поручинський, А. Потапова, С. Пугач, А. Слащук та ін. Проте комплексного дослідження трудового потенціалу Волинської області на сьогодні ще не здійснено.

Мета статті – розкриття особливостей взаємозв'язків трудового потенціалу із сучасним станом соціально-економічного розвитку Волинської області.

Виклад основного матеріалу. Трудовий потенціал – це інтегральна оцінка кількісних та якісних характеристик, здібностей і можливостей економічно активного населення, які реалізуються в межах і під впливом існуючої системи відносин [1, с. 55]. Питання оцінки трудового потенціалу є одним із найбільш важливих та актуальних у сучасній суспільно-географічній та соціально-економічній літературі. Щоб оцінити трудовий потенціал необхідно визначити його кількісні параметри. Наступний крок оцінки рівня розвитку ТП – визначення ступеня його впливу на розвиток

суспільства. Цього можна досягти в результаті співставлення кількісних параметрів ТП з рівнем соціально-економічного розвитку території. Для того, щоб визначити взаємозв'язки між ТП та рівнем соціального економічного розвитку території, передусім потрібно кількісно оцінити величину трудового потенціалу окремих адміністративно-територіальних одиниць (табл. 1). Для цього використовувався інтегральний коефіцієнт трудового потенціалу (ІКТП), який обчислювався як середнє арифметичне нормованих показників, що характеризують кожен з компонентів ТП.

Таблиця 1

Інтегральний коефіцієнт трудового потенціалу адміністративно-територіальних одиниць Волинської області *

Територія	Інтегральний коефіцієнт трудового потенціалу
м. Луцьк	0,6017
м. Володимир-Волинський	0,4617
м. Ковель	0,5166
м. Нововолинськ	0,4638
<i>Райони</i>	
Володимир-Волинський	0,4283
Горохівський	0,3199
Іваничівський	0,4124
Камінь-Каширський	0,4993
Ківерцівський	0,4426
Ковельський	0,3543
Локачинський	0,3989
Луцький	0,6090
Любешівський	0,4902
Любомльський	0,4206
Маневицький	0,4621
Ратнівський	0,4777
Рожищенський	0,3896
Старовижівський	0,4185
Турійський	0,3606
Шацький	0,3776

* Розраховано авторами.

Для визначення взаємозв'язків між ТП та рівнем соціально-економічного розвитку було обчислено коефіцієнти парної кореляції між ІКТП та 165 показниками соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць. Усі показники умовно поділені на 4 великі групи: демографічні (48 показників), соціальні (61 показник), економічні (44 показники), еколого-географічні (12 показників). Ці показники можна вважати й чинниками формування трудового потенціалу регіону. Трудовий потенціал регіону формується під дією низки чинників й одночасно бере участь у формуванні загальної соціально-економічної ситуації в регіоні. Тобто, прослідковується двосторонній взаємний вплив. Високі коефіцієнти кореляції (часто понад 0,8) характерні для абсолютних показників. Це мало б свідчити про тісний взаємозв'язок між трудовим потенціалом та показниками соціально-економічного розвитку. Проте в реальності це не зовсім так. Абсолютні показники рівня соціально-економічного розвитку залежать від загальної чисельності населення. Чим більша кількість населення, тим, як правило, вищий абсолютний соціально-економічний показник. Більш реальну картину показують відносні показники, які не залежать від чисельності населення. Між ними та ІКТП спостерігаються значно нижчі коефіцієнти парної кореляції.

Чітко прослідковуються тісні взаємозв'язки між ТП та демографічною ситуацією. Це не випадково, адже людина є основою трудового потенціалу, його найважливішою частиною. ТП багато в чому залежить від характеристик населення території, на якій він сформувався. Несприятлива демографічна ситуація не дає підстав говорити про значні перспективи розвитку господарства.

Найтісніші зв'язки прослідковуються між ТП та характеристиками чисельності населення. Майже із усіма показниками фіксується сильний ($r > 0,7$) або суттєвий ($r > 0,5$) зв'язок. Особливо тісні взаємозв'язки з показниками, які характеризують зміни у чисельності населення: «динаміка чисельності наявного населення у 2012–2016 рр.» ($r = 0,86$) та «темпи приросту наявного населення» ($r = 0,83$). Це вказує на те, що ТП регіону значною мірою формується в результаті демографічних процесів і, як наслідок, зміна чисельності населення відразу ж відображається на величині ТП. Демографічні процеси відзначаються певною інерційністю, яка проявляється у відсутності різких коливань показників. Саме цим можна пояснити високі коефіцієнти парної кореляції між ІКТП та динамікою населення. Сильний зв'язок прослідковується також із показниками динаміки сільського населення: «динаміка чисельності сільського населення у 2012–2016 рр.» ($r = 0,79$) та «темпи приросту сільського населення» ($r = 0,78$). Для міського населення ці показники дещо менші, відповідно, $r = 0,63$ та $r = 0,69$. Це опосередковано вказує, що Волинська область залишається аграрним регіоном, а також на те, що демографічна ситуація у селах (особливо на півночі області) є більш сприятливою, ніж у містах.

Показники статевої структури населення слабо корелюють із ІКТП. Коефіцієнти кореляції коливаються в межах $-0,14 - 0,33$. Виняток становлять лише чисельність чоловіків ($r = 0,65$) та жінок ($r = 0,63$). Проте це абсолютні показники, які мало придані для аналізу взаємозалежностей. У Волинській області відсутні різкі територіальні відмінності у розподілі чоловіків та жінок. Крім того, жінка у нашому суспільстві – це повноправний громадянин, який має такі ж права, як і чоловік. Українська жінка народжує у середньому 1–2 дитини й більшу частину працездатного віку може працювати та реалізовувати себе як особистість.

Значно більш інформативні показники вікової структури населення. Тут прослідковуються помітно вищі коефіцієнти кореляції, ніж у випадку зі статевою структурою. Зрозуміло, що високі коефіцієнти парної кореляції мають абсолютні показники чисельності населення вікових груп. Помітний взаємозв'язок із ІКТП мають «частка населення у віці 15–64 років» ($r = 0,48$) та сильний обернений зв'язок ($r = -0,84$) «частка населення у віці 65 років та старші». Прослідковується чітка залежність: чим більше працездатного населення – тим вищий показник трудового потенціалу й, навпаки, чим вищий відсоток людей старшого віку – тим нижчий рівень ТП регіону.

Суттєвий обернений зв'язок має ІКТП із навантаженням на працездатне населення ($r = -0,48$). Виникає питання, чому цей показник має нижчий коефіцієнт кореляції, ніж частка населення після працездатного віку. Справа в тому, що у показнику «навантаження на працездатне населення» крім населення післяпрацездатного віку враховується також населення допрацездатного віку, яке у майбутньому стане трудовими ресурсами та покращить загальний стан трудового потенціалу.

Добре корелюють із величиною ІКТП відносні показники смертності та природного приросту/скорочення населення у розрахунку на 1000 осіб. Із смертністю простежується сильний зворотний зв'язок ($r = -0,82$), що цілком зрозуміло, оскільки середня тривалість життя є однією із ознак високого рівня людського розвитку. Природний приріст/скорочення населення на 1000 осіб є однією із базових характеристик населення загалом, що характеризує загальну демографічну ситуацію у регіоні. Тому коефіцієнт взаємозв'язку є високим ($r = 0,78$). Показники міграційного руху населення, за винятком абсолютних показників, відносно слабо корелюють із величиною ТП території. Це пов'язано із недосконалістю обліку міграційних переміщень у вітчизняній практиці. У ідеалі показники міграції мали б бути тісно пов'язаними із загальним рівнем розвитку території та станом ТП.

Порівняно з демографічною ситуацією, соціальні умови та чинники менше взаємопов'язані з рівнем ТП. Із відносними показниками величини житлового фонду у ІКТП простежується на перший погляд парадоксальний негативний зв'язок. Це найсильніше проявляється у випадку із забезпеченістю населення житлом у містах ($r = -0,58$). При наявності сильних економічних чинників, таких як висока заробітна плата та наявність вільних робочих місць, роль соціальних чинників відходить на другий план. У великих містах із високим рівнем розвитку економіки спостерігається значний притік населення й, як наслідок, нестача житла.

Показники забезпеченості територій дошкільними, загальноосвітніми закладами, закладами охорони здоров'я, бібліотеками, клубами слабо взаємопов'язані із ІКТП. Це вказує на повсюдний розвиток мережі закладів освіти, культури, охорони здоров'я та відсутності значних територіальних

диспропорцій. Найтісніші зв'язки прослідковуються між трудовим потенціалом та економічними показниками, оскільки в економічній діяльності відбувається реалізація ТП регіону. Важливими індикаторами рівня розвитку території, її загальної привабливості є показники житлового будівництва. Наявність нового житла може стати вагомим чинником для заохочення територіальних переміщень населення й, як наслідок, покращення характеристик ТП. Тісний взаємозв'язок прослідковується між ІКТП та інвестиційною привабливістю території. Інвестори при вкладанні коштів, поряд із станом розвитку господарства, також враховують і рівень сформованості ТП, як реалізатора їхніх проектів.

Найтісніші взаємозв'язки простежуються між ТП та показниками зовнішньоекономічної діяльності: «обсяги експорту товарів на 1 особу» ($r = 0,63$), «обсяги імпорту товарів на 1 особу» ($r = 0,69$). Зовнішньоекономічна діяльність має прямий зв'язок із рівнем розвитку території. Як правило, чим вищий рівень соціально-економічного розвитку району, тим більше він задіяний у міжнародному поділі праці.

Аналіз просторового розподілу ІКТП районів та міст Волинської області показує існування територіальних закономірностей у розподілі величини ТП по території Волинської області (рис. 1).

Рис. 1. Величина інтегрального коефіцієнту трудового потенціалу населення у Волинській області

Найвищі значення ІКТП (понад 0,6) спостерігаються у Луцьку та прилеглих територія (Луцький район). Високими значеннями показника також характеризуються міста обласного підпорядкування (особливо місто Ковель) та північно-східні райони (Камінь-Каширський, Любешівський, Ратнівський, Маневецький). Найнижчий рівень розвитку трудового потенціалу спостерігається у південних та центральних районах (рис. 1).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, трудовий потенціал – це інтегральна оцінка кількісних та якісних характеристик, здібностей і можливостей економічно активного населення, які реалізуються в межах і під впливом існуючої системи відносин. На формування ТП здійснює вплив велика група різноманітних чинників. Трудовий потенціал, у свою чергу, активно впливає на інші сфери суспільства (демографічну, соціальну, економічну, політичну та ін.). Вирішення комплексу проблем функціонування, розвитку та реалізації трудового потенціалу Волинської області можливе лише в результаті вирішення проблем соціально-економічного розвитку області та загального підвищення якості життя населення Волинській області.

Джерела та література

1. Городецька Л. О. Економіка праці і соціально-трудова відносини : навч. посібник / Л. О. Городецька. – К. : Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 400 с.
2. Заволока Ю. Ю. Суспільно-географічні аспекти використання трудового потенціалу Харківської області : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 «економічна та соціальна географія» / Ю. Ю. Заволока. – Київ, 2008. – 19 с.
3. Пугач С. О. Міграції населення Волинської області: суспільно-географічний аналіз : монографія / С. О. Пугач. – Луцьк : ПФ «Смарагд», 2012. – 190 с.
4. Пугач С. О. Особливості закордонних трудових міграцій населення Волинської області / С. О. Пугач // Україна : географія цілей та можливостей : зб. наук. праць. – К. : ФОП «Лисенко М. М.», 2012. – Т. II. – С. 218–221.
5. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року. – Луцьк : Волин. обл. держ. адміністрація, 2015. – 184 с.
6. Економіка праці та соціально-трудова відносини : підручник / А. М. Колот, О. А. Грішнова, О. О. Герасименко та ін. – К. : КНЕУ, 2009. – 711 с.

References

1. Horodetska L. O. Ekonomika pratsi i sotsialno-trudovi vidnosyny : navch. posibnyk / L. O. Horodetska. – K. : Vyd-vo Nats. aviats. un-tu «NAU-druk», 2009. – 400 s.
2. Zavoloka Yu. Yu. Suspilno-heohrafichni aspekty vykorystannia trudovoho potentsialu Kharkivskoi oblasti : avtoref. dys. ... kand. heohr. nauk : spets. 11.00.02 «ekonomichna ta sotsialna heohrafiia» / Yu. Yu. Zavoloka. – Kyiv, 2008. – 19 s.
3. Puhach S. O. Migrantsii naseleunia Volynskoi oblasti: suspilno-heohrafichniy analiz : monohrafiia / S. O. Puhach. – Lutsk : PF «Smaragd», 2012. – 190 s.
4. Puhach S. O. Osoblyvosti zakordonnykh trudovykh migrantsii naseleunia Volynskoi oblasti / S. O. Puhach // Ukraina : heohrafiia tsilei ta mozhlyvostei : zb. nauk. prats. – K. : FOP «Lysenko M. M.», 2012. – T. II. – S. 218–221.
5. Stratehiia rozvytku Volynskoi oblasti na period do 2020 roku. – Lutsk : Volyn. obl. derzh. administratsiia, 2015. – 184 s.
6. Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny : pidruchnyk / A. M. Kolot, O. A. Hrishnova, O. O. Herasymenko ta in. – K. : KNEU, 2009. – 711 s.

Барский Юрий, Слипчук Анастасия. Оценка взаимосвязей между трудовым потенциалом и социально-экономической ситуацией в Волинской области. Трудовой потенциал рассматривается как интегральная динамическая система, которая охватывает демографическую, экономическую и социальную подсистемы, объединенные общностью трудовой деятельности. Исследованы основные положения и выявлено взаимодействие и прямая взаимосвязь между необходимостью формирования трудового потенциала в части его реализации для социально-экономического развития Волинской области. Основной задачей исследования является раскрытие взаимосвязей между трудовым потенциалом и уровнем социального экономического развития Волинской области и определение главных направлений оценки трудового потенциала отдельных административно-территориальных единиц и интегрального коэффициента трудового потенциала.

Ключевые слова: трудовой потенциал, интегральный коэффициент, социально-экономическое развитие.

Barsky Yuriy, Anastasia Slipchuk. Assessment of the Relationship Between Labor Potential and Socio-Economic Situation in the Volyn Region. Labor potential is considered as an integral dynamic system that encompasses the demographic, economic and social subsystems, united by the community of labor. The main points were investigated and interaction and direct relationship between the necessity of the formation of labor potential in the part of its implementation for the socio-economic development of the Volyn region was revealed. The main objective of the study is to reveal the relationship between labor potential and the level of social economic development in the Volyn region, and to identify the main directions of evaluation of the labor potential of individual administrative units and the integral coefficient of labor potential.

Key words: labor potential, integral coefficient, socio-economic development.

Стаття надійшла до редколегії
19.09.2018 р.

УДК 911.3:314.18(438)

Володимир Лажнік

Сучасна демографічна ситуація в Польщі

Розглянуто особливості сучасної демографічної ситуації в Польщі. Проаналізовано динаміку чисельності населення, показники народжуваності, смертності та природного приросту населення за останні десятиріччя, розглянуто особливості природного й механічного руху населення та його статеві-вікової структури на початку XXI ст. Виявлено просторові відмінності й диспропорції в процесах природного відтворення населення регіонів Польщі та основні проблеми сучасного демографічного розвитку країни.

Ключові слова: Польща, відтворення населення, народжуваність населення, смертність населення, природний приріст, зовнішні міграції, міграційний рух населення.

Постановка наукової проблеми та її значення. Польща, як й інші країни Центрально-Східної Європи, нині переживає демографічну кризу, оскільки посилилися деструктивні демографічні й міграційні процеси, що зумовлює загострення проблеми нестачі трудових ресурсів. Демографічна ситуація в країні характеризується помітним зниженням рівня народжуваності й природного приросту населення, нестабільними міграційними процесами, посиленням демографічного навантаження на працююче населення та прискоренням процесу старіння польської нації. Тому виявлення особливостей сучасного демографічного розвитку Польщі є актуальним питанням у контексті посилення демографічної кризи в Україні й збільшення потоку українських трудових іммігрантів до Польщі.

Аналіз досліджень цієї проблеми. У сучасній українській науковій літературі демографічна ситуація в Польщі аналізується у невеликій кількості публікацій з акцентом на міграційні процеси та особливості їх впливу на формування польського ринку праці, тоді як демографічні процеси аналізуються недостатньо й представлені лише в декількох публікаціях. Так, зокрема К. В. Шиманська [6] й О. М. Прокопюк [4], порівнюючи демографічну ситуацію в Україні й Польщі, вказують, що вона детермінована соціально-економічними чинниками. У статтях Ю. Гуменюка [1] й Н. Пархоменко [3] переважно розглядаються питання зовнішніх міграцій населення й міграційної політики Польщі в контексті загострення демографічної ситуації в країні. У більш ширшому контексті сучасна демографічна ситуація в Польщі розглянута нами в навчальному посібнику [2, с. 154–165], де проаналізовано динаміку чисельності населення Польщі за післявоєнні роки, основні показники природного й механічного руху населення та їх геопросторові відмінності, а також основні напрями сучасної демографічної політики Польщі.

Водночас, у польській науковій літературі сучасна демографічна ситуація в Польщі висвітлена досить широко й багатоаспектно. Особливості сучасної демографічної ситуації в країні на початку XXI ст. докладно розглянуті в працях таких польських учених, як А. Баліцкі, М. Будзинска,